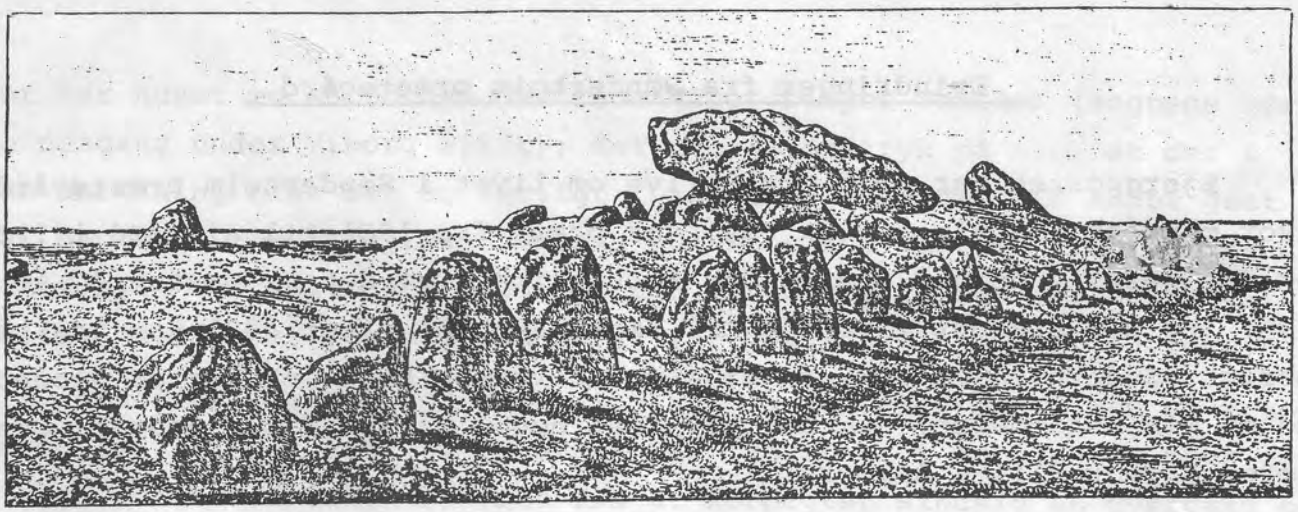

Bjerg - Posten

1985 Medlemsblad. No. 9

Indhold:

Erindringer fra Sønderholm præstegård	Side	2 - 10
Lærer Chr.Visse og Frejlev skolehave	"	11 - 17
En tilføjelse til "Nørholm skole i 1700 årene"	"	17
Moser og tørv	"	18 - 22
Dilettantskuespil i Store Restrup	"	23 - 27
Malede dekorationer i salen på St.Restrup	"	27 - 30
Tysk jødiske flygtninge i Restrup	"	31 - 33
Luftkamp over Restrup og Nørholm	"	33 - 35
Året som gik	"	35 - 36
Arkivets åbningstider. Adresser	"	36

Lokalhistorisk Forening i
Frejlev - Nørholm - Sønderholm Sogne

Erindringer fra Sønderholm præstegård

Bjergposten har bedt mig skrive om livet i Sønderholm præstegård, hvor min far, Martin Ludvig Bay, var præst fra 1901 til sin død i 1931, og det gør jeg gerne; men må dog forudskikke, at det er næsten 60 år siden, jeg som student flyttede til København, og efter 1931 har jeg kun besøgt Sønderholm et par gange; mange navne og begivenheder er gledet ud af min hukommelse, som dog har fået nogen hjælp af min søster, overlærer Rigmor Kiil i Aalborg.

Embedet som sognepræst for Sønderholm-Frejlev menigheder var sikkert en ønskestilling for min far. Han var konfirmeret i Sønderholm kirke (1878) af sin højtelskede onkel, pastor Bertelsen (1873-81), et hjertevarmt menneske med et muntert sind og en flittig præst, der var meget afholdt af menigheden. Bertelsen var grundtvigsk og en god støtte for den nyligt anlagte højskole (nu forsamlingshuset). Selvom far ikke delte hans kirkesyn, er der ingen tvivl om, at han stod som et forbillede for far.

Men også i andre henseender var embedet tillokkende. Far var landmandssøn fra egnen mellem Randers og Viborg, og i 18 år havde han været skolelærer på Vestfyn (i Kirke Søby), inden han blev præst. Han var vant til at leve blandt bønder, kendte deres tænkemåde og livsvilkår og holdt af dem. Og sognet var overkommeligt. I 1901 var der 1001 indbyggere i Sønderholm sogn, 436 i Frejlev, begge udpræget landsogne. Man kunne lære alle at kende, og far var flittig til at gå eller køre på husbesøg.

Det har nok været vanskeligere for min mor, som var datter af en velhavende grosserer på Frederiksberg og opdraget efter de normer, der gjaldt for det bedre borgerskabs døtre. Men selv om hun var en fremmed fugl på landet, faldt hun hurtigt til i Sønderholm, takket være sin naturlige venlighed og taktfølelse. Hun fik mange venner i sognet og en nær veninde i Line Kjær. Mor var dog især nøje knyttet til sin familie, og det var en stor glæde for hende, da hendes søster Johanne, der var gift med stiftamtmand Bache, flyttede til Aalborg o, 1918.

Det unge præstepar måtte vente nogle måneder på at flytte ind i den nye præstegård, men det havde den fordel, at far kunne overvåge indretningen. I det ydre er den uændret, men det indre var naturligvis præget af tidens smag. I den østlige ende var der en dør ind til en lille gang foran konfirmandstuen, som var prydet med store bibelske billeder (fra Dorés billedbibel), de var meget dramatiske og kunne ret sætte børnenes fantasi i sving, især husker jeg en gruopvækkende fremstilling af Syndfloden. En anden dør fra gangen førte ind til et stort gæsteværelse,

der har huset en så fornem gæst som Viborgbispen Poulsen (sognene hørte dengang under Viborg stift); det gjorde indtryk på mig, at der i den anledning blev sat en særligt "Dass" ind i gangen! En anden gæst var den rare oberstløjtnant Borch, som forærede mig sin fine hovedbeklædning med sølvbånd; præstegården var hovedkvarter for den hærafdeling, der under 1.ste verdenskrig var stationeret ved Limfjorden.

Hovedindgangen i syd førte ind til en rummelig entré med en trappe op til loftet, hvor to værelser var indrettet i østfløjen, mens det øvrige loft stod tomt, bortset fra at forpagter Rindsig en overgang tørrede sit korn på det. I entréen var der, som Poul fortæller, over døren til dagligstuen en træplade med et af far smukt udskåret salmevers: Under dine vingers skygge, Herre, lad os bo og bygge.

Til venstre lå fars studereværelse med skrivebordet ved muren ud mod gårdspladsen - og udsigt til møddingen - i baggrunden et bord med en sofa, og et tobaksbord med skuffer til pibetobak og udkrads; det sidste blev skænket til havemanden Niels Christian (Levisen), der nød det med stor velbehag som skrå! Endelig var der to reoler, den største af dem havde på øverste hylde to bøger med herlige illustrationer: Saxos Danmarkshistorie med Louis Moes smukke tegninger og Snorres kongesagaer med barske billeder ved norske kunstnere. Jeg erindrer, at jeg lige kunne pille dem ned med neglene, når jeg stod på tærne. En dobbelt paneldør førte ind til konfirmandstuen, en anden til dagligstuen mod syd, hvorfra der var adgang til en stor havestue med åben veranda uden for.

Dagligstuen var husets hyggeligste værelse. Det var indrettet i tidens stil med tunge plydsmøbler, kantet med klunker. Foran sofaen mod sydmuren stod et manghognibord, en gave fra forældre i Søby sogn og derfor skæmmet af en sølvplade midt i den blankt polerede overflade, trods jamrende protester fra snedkeren. Dertil kom mors spinkle dameskrivebord, fyldt med familiefotos, en "etagere" (træstativ med hylder), der gav plads til en masse nipsgenstande, og et klaver, hvorover fars yndlingskomponister, Bethoven og Mozart hængte sammen med de lutherske kir-

kefædre. Far og mor spillede ofte ved vore selskaber; selv drev jeg det ikke længere end til "Ave Maria" og "Nonnens bøn" - så krævede skolen hele min tid. Endelig var der et bogskab med guldaldertidens forfattere. H.C.Andersens eventyr, Blicher, Ingemans og Hauchs romaner blev ivrigt dyrket, selv om de sidste var fyldt med lange og ufordøjelige beskrivelser, men dem sprang man over, handlingen var hovedsagen.

Den store spisestue midt i huset lå mod nord og var altid temmelig kølig. Her hang telefonen (nr. 7) på væggen, meget praktisk ud mod gangen til køkkenet. Vore forældres soveværelse lå syd for spisestuen og derefter fulgte mod vest børnenes soveværelser og pigernes opholdsværelse ud mod det store køkken med spisekammer (der senere delvis er blevet indrettet til badeværelse). Endelig afsluttes huset af bryggerset med pumpe, gruekedel og en trappe op til loftet. Mere spændende var fars værksted mod syd; han var meget håndsnild, og det var naturligvis en fryd at håndtere redskaberne med større eller især mindre held. En dør i øst førte ud til "Dass" med en spand, som blev tømt af vor flittige havemand Niels Christian, når det blev fornødent, en anden dør førte ud til det fri, og indholdet af spanden hældtes ud i en stor overdækket grube i køkkenhaven.

Den store præstegårdshave var fars værk. Han var en særdeles kyndig havemand og brugte meget af sin tid på havens pleje; den blev da også behørigt beundret af sognets beboere, når de samledes til det årlige sommermøde i haven (og kirken). Foran huset lå rosenhaven, derefter fulgte frugthaven med talrige træer og buske og endelig længst mod syd køkkenhaven, der kunne forsyne os med grøntsager året rundt. Her stod også drivhuset med dejlige druer, som blev opbevaret i kælderen med stænglerne stukket i flasker, fyldt med tørveblandet vand, så de kunne holde sig helt hen i februar.

Præsteboligen

Forpagtergården

Det kunne være kedsomt at luge, rive og skuffe gange, men haven var naturligvis en herlig legeplads for en dreng, der elskede at klat-

re i træer og lege indianer eller ædle riddere med jævnaldrende. Især var den store lund i den vestlige del af haven skueplads for vore lege. Men også byens ungdom nød godt af den til aftenlige sværmerier; jeg husker, at en fætter morede sig med at spænde snore over gangene, hvad der affødte mange hvin og forbandelser over den tovlige københavnerknægt!

Præstegården var firelænget med bygninger omkring en mødding midt i gården; den var dog delvis skjult ud mod præsteboligen af mindre træer og buske. Mod vest lå forpagterboligen af bindingsværk. I den første tid blev den beboet af forpagter Pallesen, som jeg dårligt husker, men han blev højt værdsat af mine forældre og efterlod sig nogle rare børn, som jeg skal vende tilbage til. Efter Pallesen fulgte svigersønnen Rindsig, der var gift med Marie (Mie). Mod nord lå laden og mod vest staldene med karlekammeret, et forsømt og uhyggeligt rum, men sådan var det vist de fleste steder dengang. Endelig var der indrettet et rum til vogne i sydenden, det blev en udmærket garage, da vi (vist som de første i sognet) fik anskaffet en åben fordvogn.

Mit barndomshjem var præget af tryghed. Agnete blev født i 1901, derefter fulgte to drenge, som imidlertid døde et par måneder efter fødselen, så blev jeg født i 1907 og Rigmor i 1909. Far var 10 år ældre end mor og i besiddelse af en naturlig myndighed. Han var afgjort den, der bestemte i huset, men vi hørte aldrig et ukærligt ord mellem vore forældre, det var et harmonisk samliv med en god og regelmæssig husorden.

Præstefamilien 1910 - 12
Marie og Martin Bay med børnene Agnete, Svend Aage og Rigmor.

Til hjælp havde mor et par piger, af hvilke jeg især husker Oline og Margrethe fra Frejlev (Telefoncentralen) og den missionske Marie, der lod os trække "mannakorn" (små sedler med bibelhenvisninger) af en æske, inden vi blev lagt i seng. Pigerne var med en enkelt undtagelse pligtopfyldende og venlige - det var en ære at tjene i præstegården.

Det var ikke fædres skik at kæle for deres børn; der var altid afstand og respekt overfor far, selv om vi mærkede hans kærlige sindelag; først som gymnasieelev kom jeg i virkelig kontakt med ham. Det var mor, vi gik til, når vi som små havde problemer, og dér var altid trøst at finde. Agnete var en kærlig storesøster; men kom straks efter konfirmationen ud for at lære husholdning; det var Rigmor, som blev min daglige legekammerat.

Nogen pågående kristelig opdragelse blev vi ikke udsat for, det var eksemplets magt, som var afgørende. Der blev bedt bordbøn, vi holdt morgenandagt i havestuen ved stueorglet og med oplæsning af bl.a. Carl Kochs andagts stykker og naturligvis salmesang. Det var en selvfølge, at vi gik i kirke - ellers kunne far jo ikke opfordre forældrene til at tage deres børn med!

Men der skete meget i præstegården til oplivelse af dagligdagen. Søndag eftermiddag var der gerne kaffebord for de kirkesøgende, som kom langvejs fra, og i sommerferierne fyldtes huset med fætre og kusiner med deres forældre, og familien fra Aalborg så vi jævnlig. Vi havde grammofon (med den store tragt, "His masters voice"), så vi kunne høre såvel klassisk musik, Herolds sange som døgnets slagere. Der blev danset, og på loftet opførte vi teater eller måske bedre: Revyer, for familie og venner.

Dertil kom højtiderne, blandt hvilke især julen står i en særlig glans. Den begyndte så småt 14 dage før med, at far tog juletræet ind i havestuen for at pynte det i ledige stunder bag den aflåsede dør til dagligstuen. Vi børn havde travlt med at lave kræmmerhuse til os selv og de børn, som kom til vort juletræ i julen, vi dyppede valnødder i æggehvide og svøbte dem ind i guldlamé og fik en krog stukket ind, så de kunne hænge på træet, og også de røde pigeoner skulle pudses til samme formål.

Selve julefesten tog sin begyndelse med kimingen juleaftensdag, men der var ikke gudstjeneste, fordi far mente, den ville tage det festlige af højmessen juledag. Julemiddagen bestod af risengrød (med tilknyttet mandelgave) og andesteg og derefter fulgte det med spænding ventede juletræ. Vi fik mange gaver, familien var stor. Det var som regel legetøj og bøger. Jeg mindes Gredsteds fortællinger, Gunnar Jørgensens Flemming-

bøger, Coopers indianerromaner og "Den gule ulv", og af legetøj det fremragende mecano-sæt med motor; det kunne holde i mange år. Ved juletræet læstes naturligvis evangeliet, og de kendte julesalmer blev sunget; derefter sluttede vi af i dagligstuen med en kop te og småkager.

Julen varede til Helligtrekonger og var optaget af besøg hos naboer og venner. Anden juledag holdt Afholdsforeningen fest i Forsamlingshuset med juletræ og far var som regel taler. Nytårsaften fyrede vi kinesere af og fik masser af pebernødder i de nærliggende gårde, som vi lønnede med at stjæle deres kaffekander og andet løsøre, der blev hængt op i flagstænger. Pebernødderne blev naturligvis spist efter at være brugt til "effen og ueffen", som gevinst i tallotteri eller i kortspil.

Et præstebarn lever ikke med i byens liv som en dreng fra et gårdmandshjem, således som Poul har skildret det i sin fremragende beskrivelse af Sønderholm. Naturligvis legede vi med kammerater i nabolaget, og det holdt sig, sålænge vi gik i landsbyens skole. Poul har ret i, at lærer Bruhn var en ringe lærer - jeg husker han en dag kom trækkende op til præstegården med en tudende dreng ved øret, for at far kunne give drengen en opsang; så var lærer Bak (og frue ikke at forglemme!) noget helt andet og bedre. Men jeg har ingen særlige erindringer fra skolen, bortset fra en skovtur til Skals plantage med røde sodavander, og at skolegården var velegnet til kælkning; dog vil jeg sige, at jeg mindes den lille og spinkle frk. Plougmann som en dygtig lærerinde med en vis myndighed.

Med skolegangen i Aalborg Kathedralskole begyndte den barske virkelighed. På grund af den slette toggang fik jeg et års frist, hvori jeg sammen med Poul blev undervist hjemme; men fra 1920 startede vi begge i mellemskolen. Året efter fulgte Rigmor efter som elev på den ansete frk. Brøndsteds pigeskole. Det var hårdt at skulle op kl. 6^{15} for at vandre den lange vej til stationen i vinterens kulde eller om foråret, når det fossede med vandmasser fra højene syd for byen, men det meste af året cyklede vi naturligvis. Toget ventede naturligvis på os: Er knejtede kommen? - så kyrer vi! I Poul fik jeg en nær ven; han havde de egenskaber, som jeg manglede. Poul var stærk og forstod at hævde sig overfor jævnaldrende, han var velbegavet og havde ordet i sin magt - hvad hans erindringer jo også vidner om - og han var en trofast ven, man kunne stole på. Vi organiserede et fodboldhold, som spillede på hans fars mark oppe ved Jordemodervejen. Fremragende spillede vi vel ikke, mens Pouls brødre, Charles og Rye var nok blevet købt af Aalborg Boldklub i dag! Men jeg mindes også vore fastelavnsfester i præstegården, hvor vi var udklædt som Knold og Tot og slog katten af tønden m.m.

Vor togrejse hjem gik med mange løjer eller ivrig læsning af Nat Pinkerton (til 10 øre hos antikvarboghandleren og ved ombytning 5 øre igen), og på vejen fra stationen kunne man ryge en "Royal" til 1 øre stykket i roekulen. Så var det med at spise rugbrød i en fart, så mor ikke kunne lugte tobakken! Desværre var toggangen ofte sådan, at vi først var hjemme kl. 16 og så var der den lange lektielæsning.

Af større interesse for mine læsere er nok forholdet til menigheden. Det var den tid, af Indre-mission stod på sit højeste med skrappe præster i omegnen: Bartholdy i Sebber og Estrup i Farsø, den sidste vakte så megen røre at bisp og provst måtte tage derhen "for at slukke den hellige ild i Farsø", som Estrup sagde. Men i Sønderholm holdt man sig til den gammel-lutherske fromhed. Der var god kirkegang, og forsamlingshuset stod heller ikke ubrugt. I Frejlev og Drastrup var der siden pastor Fangels tid (1882-89) en lille indremissions kreds, som i min tid havde en betydelig leder i gårdmanden Villads Pedersen, under hvem missionshuset "Saron" blev bygget. I de første år af fars præstetid indkaldte missionen en prædikant- og var meget forundret over at far fandt det helt i sin orden -men hans virken var en skuffelse, og missionsfolkene blev trofaste kirkegængere. Inden vi fik anskaffet vor "Ford" tog far ind til Villads Pedersen med sit køretøj, og de havde mange gode samtaler. Villads Pedersen blev mildere med årene og fik større forståelse for folkekirken, sikkert under fars indflydelse. Familien besøgte os gerne i julen, hvor drengene Peter og Hans gik meget op i tallotteriet - formentlig det eneste spil, de har prøvet.

Far sluttede sig til "Kirkeligt Centrum", der var stiftet i 1898, bl.a. af stiftprovst Barsøe i Aalborg, der var hans gode ven. Nogen lærd theolog var min far ikke, det anstrengende selvstudium samtidig med lærergerningen havde ført med sig, at han ikke tålte megen læsning; dertil kom en tid en nyresygdom. Men hans prædikener (som er bevaret) viser ham som en god prædikant, der forstod at udlægge evangeliet på en livsnær og letfattelig måde, båret op af hans inderlige tro. De holdt sig til teksten og var ikke polemiske. Fars åndelige hjemsted var "fædrenes kirke", og han værnede den nidkært mod kætterier som Arboe Rasmussens fornægtelse af Jomfrufødselen (ca. 1911) og Thorkild Rørdams forsøg på at gøre dåbstilspørgslen betinget; bl.a. nægtede far at åbne forsamlingshuset for Rørdam o.1923.

Det var let for far at samarbejde med den folkelige grundtvigianisme. Han holdt mange foredrag og var en udmærket oplæser. Da Husmandsskolen i Restrup blev oprettet var han blandt aktionærerne, han kom der gerne og var gode venner med den meget tiltalende forstander Balle, der også var en trofast kirkegænger.

Lærerne i sognene var naturligvis hyppige gæster i præstegården. Som gammel skolemand lå undervisning far meget på sinde, og der var mange gode lærere ved de små skoler. Jeg har nævnt lærer Bak, som vi jævnligt kom sammen med; han var organist ved kirken og hans søn Karl, der senere blev dyrlæge, var en af mine venner. I Tostrup sad lærer Andersen, der nød fortjent anseelse i forældrekredsen; han var kirkesanger. Jeg tror, han var fra det nordenfjordske, for han sagde altid "Guj" i kirkebønnen! Jens Pallesen i Nyrup kendte vi jo fra præstegården, også han var en samvittighedsfuld lærer; men den betydeligste i lærerkredsen var nok M. Lauritsen i Frejlev Vestre skole, senere formand for menighedsrådet, amtets skolekonsulent m.m.

Vi så naturligvis også omegnens præster i vort hjem. Far havde stiftet "Hornum herreds præstekonvent" og var dets formand. Pastor Nielsen i Nørholm var en af mine faddere. Far spøgte med, at der i embedsopslaget havde stået "Embedet frister til magelighed", og det er mit indtryk, at pastor Nielsen faldt for fristelsen. Han var stiv og værdig i sin optræden, men vist en god prædikant. Desværre ødelagde han tilværelsen for sin søn Viggo ved sin honette ambition om, at denne absolut skulle være præst, hvad han helt manglede evner til. I Nibe sad den noget exentriske pastor Chistiani, der fik en fortræffelig efterfølger i provst Bondesen, en klog og dygtig theolog. Mest glæde havde vi af provst Hansen i Svenstrup. Han var grundtvigsk, radikalt medlem af amtsrådet og havde god forstand på mennesker. Hans søn Arne blev en af mine nære venner i gymnasiet.

En landsbypræst var dengang en selvfølgelig gæst ved de familiefester, som holdtes i anledning af konfirmationer, brylluper og begravelser, og Sønderholm var ikke nogen undtagelse. Fars vaklende helbred satte imidlertid en grænse for denne selskabelighed; mine forældre brød gerne op ved 10-tiden efter at far i stadsstuen havde læst op for damerne tillige med værten, hvorefter sidstnævnte sikkert med en vis lettelse kunne gå ind til mandfolkene ved kortspillet.

Der var enkelte familier, som hørte til vor nærmere omgangskreds. Pallesens børn så vi ikke sjældent. Rindsig og Mie med deres talrige afkom hørte naturligvis med til præstegården. I Nyrup var den sindige og forstandige Jens Jensen og Pauline tillige med Jens Pallesen og Stine vore nære venner, i Restrup ligeledes Peder og Hanne Stoffersen. I Sønderholm mindes jeg den solide Lars Munk, Laurids og Line Kjær, hvis søn Eyvind jeg kom meget sammen med, Niels og Petrea Andreasen, Andreas og Andrea Sørensen - og mange flere kunne nævnes. Størst fornøjelse havde jeg som student af Niels Andreasen, som sikkert var den mest "opvakte" i Sønderholm. Niels elskede at diskutere tidens spørgsmål, og ikke

mindst de politiske. Det gjorde han med en iver, som undertiden fik de mere satte til at trække på smilebåndet. Men Niels var både klog og vidende. Jeg erindrer en heftig diskussion mellem os om Madsen Mygdals nedskæringspolitik, som Niels gik stærkt ind for. Mens han stod og stoppede sin pibe foran tobaksbordet med ryggen til mig, sagde jeg drillende: "Men ham har jo kun een tale". Niels tøvede en stund, men derefter kom det med vægt: "Jow, det er reite - men det er en gue tå'l"!

De sidste år i præstegården var mærket af fars sygdom, han fik en hjernebløding i januar 1928, der berøvede ham talens brug. Det var nødvendigt at ansætte en kapellan - til 100 kr. om måneden + kost og logi! Den første var Wigandt Mathisen, en noget forsagt ung mand, som gik klædt i præstelig sort og virkede ret naiv - men han forlovede sig da med lærerinden frk. Olsen. Efter ham fulgte Viggo Pade, der var helt anderledes frisk, men forargede de mere gemmeldags ved sin "sporty" påklædning og ved at løbe om kap med konfirmanderne!

Far døde søndag d. 23. febr. 1931 uden at få sit ønske opfyldt om igen at stå på prædikestolen. Men en prædiken blev det alligevel til. Herom vil jeg lade pastor Pade berette, da jeg ikke selv var nået frem: "Vi der i fredags havde den lykke at stå ved pastor Bays seng, hørte, hvordan han bad om en sang, vi hørte, hvordan han forsøgte at synge med på salmen: Du Herre Krist, og vi så hvordan salmens ord med det ofte gentagne Jesu navn løste han læber, så han talte. Vi hørte, hvordan han bad os om at synge mere med, og han talte, som om han henvendte sig til en større forsamling, så den, der hørte det, ikke kunne andet end få det indtryk, at nu tænkte han vist, at han talte til mange, til en menighed; det var ikke fire stemmer, han ventede at høre, men et brusende lovsangskor af hundreder af stemmer om den Herre Krist, der er dens eneste håb, for så fortsatte han, idet han rejste sig halvt op i sengen og et smil stod på de syge læber: Ja, han er her, den kære frelser, følg ham, han kan hjælpe i liv og død, ja også i død; som om dette var så overvældende, så mægtigt, at det virkelig var sandt. Så nævnede han Frelserens navn, Jesusnavnet, og sagde så med høj røst: Syng nu med, syng jeres glæde ind. Jeg kunne ikke opfatte det som andet end som de sidste ord til menigheden, den menighed, som han elskede".

Og hermed vil jeg slutte. Mine forældre fik deres gravplads på Frederiksberg; men den er slettet, og den smukke gravsten, som blev skænket af menigheden står nu på Sønderholm kirkegård, hvor den rettelig hører hjemme.

Horsens i dec. 1984. Sv.Aage Bay.

CHR. VISSE

Under arbejdet med artiklen om Frejlev Skole, Bjergposten 1982, fattede jeg interesse for Chr. Visse, der var lærer ved skolen fra 1884 til 1913. Det følgende er et forsøg på at skildre denne mands alsidige virke.

Anders Christian Christensen Visse var født i Visse i 1857. Navnet V. tog han efter fødebyen, og han blev vistnok kun kaldt Visse, lærer Visse (herefter V.). Efter lærereksamen fra Gedved Seminarium 1879 blev han først enelærer i Tostrup og Nyrup, derefter andenlærer i Hasseris, og i 1884 blev han kaldet til enelærer og kirkesanger i Frejlev. Skolen lå dengang mellem Frejlev og Drastrup. De gule bygninger ligger der endnu, tæt på landevejens nordside.

Lærer Chr. Visse og hustru Frederikke f. Hvilsom.

I sit skolearbejde tog han nye fag ind. Bl.a. underviste han de ældste elever i naturfagene- sådan står der i embedsbogen. Det er mest sandsynligt, at det drejer sig om det, der i dag hedder biologi. Det passer godt med V.'s store interesse for havebrug. I de dage lærte børn i landsbyskolen ikke noget om den natur, der omgav dem. V. har set denne mangel ved skolen og har fået faget påført undervisningsplanen.

Mest kendt blev imidlertid hans indsats for havedyrkning. Han fik også skolehavebrug optaget på undervisningsplanen. På de følgende sider er gengivet en tryksag, han fik fremstillet hos Aalborg Amtstidende. Den giver et indtryk af omfanget af det, V. skabte i skolehaven ved Frejlev Skole.
Det er et imponerende udvalg af planter, V. har med i sin skolehave. Alsidighed er vist det rette ord til at karakterisere udvalget. Fra de gamle landsbyer, hvor gårdene lå tæt på hinanden, ved vi, de havde kålgårde med grønkål og hvidkål og måske lidt krydderurter som timian,

(fortsættes side 15)

Frejlev Skolehave

ved Aalborg.

Yngste Klasse til Undervisning i Frejlev Skolehave.

Under et fleraarigt Arbejde for at være med til at fremme Plantningssagen og Havebrugets Udvikling fremkom den Tanke hos mig, at hvis man kunde naa til at faa Undervisning i Havebrug indført i Skolerne, vilde dette være en mægtig Støtte for Havebrugets Trivsel.

For 5 Aar siden slog jeg første Gang til Lyd for denne Sag i nogle Artikler og i Foraaret 1903 gjorde jeg en Begyndelse med en Skolehave her. Jeg fik nogle Drenge og Piger til at dyrke et lille Stykke Jord, saa hvert Barn fik sit Bed. De gravede og rev og tilsaaede selv hvert sit Stykke efter min Anvisning, ligesom de i Løbet af Sommeren lugede og passede det samt høstede Afgrøden. Der blev i hvert Bed saaet Bønner, Ærter, Gulerødder, Salat, Radiser og lidt Blomsterfrø. Børnene var meget interesserede i Havearbejdet og mødte villigt, skønt de jo maatte møde uden for Skoletiden. De lærte at dyrke og kende de faa ovennævnte Planter, men man vil indse, at en Skolehave, drevet paa denne Maade, kan have stor Betydning. Arbejdet og den Undervisning, der k faas, er for smaat og for ensidigt, og man maa, ogs af praktiske Hensyn, gaa bort fra, at hvert Barn sk have sit Stykke Jord, i hvert Tilfælde maa der forud være en Have.

Samme Aar modtog jeg en Understøttelse Landbrugsministeriet til en Rejse til Sverrig for der studere Skolehaver og Skolebørns Undervisning i Ha brug. Svenskerne er paa dette Omraade et stort Styk foran os. I den svenske Skolelov af 10. Decbr. 1 hedder det, at der ved hver *Folkeskole,* skal, saa v det kan lade sig gøre, findes en Skolehave, der *ord paa en saadan Maade, at den er tjenlig til Børne Undervisning i Havebrug,* og at den er *fraskilt* Lærer Have. Saa vidt er man ikke kommen alle Vegne i Sver men der findes mange gode Skolehaver, der er ordn paa denne Maade. Og hvor der ikke findes særsk Skolehaver, modtager Børnene dog Undervisning i Ha brug i Lærerens Have.

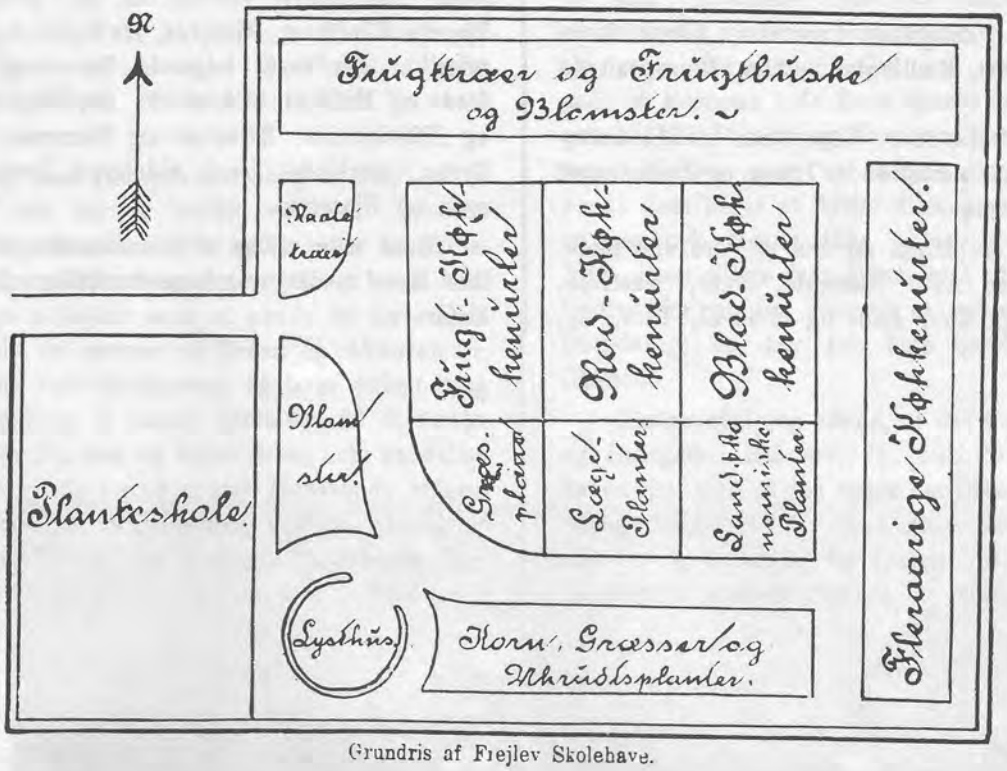

Grundris af Frejlev Skolehave.

Her ved Skolen i Frejlev har jeg saa i Fjor og i Aar anlagt en Skolehave efter svensk Mønster. Den har en Størrelse af 600 □ Meter eller ca. $^9/_{10}$ Skp. Land. Da den har Læ fra Skolens Have, er der ikke anvendt noget Areal til Læbælte. Et saadant vil imidlertid de allerfleste Steder være nødvendigt, og en Skolehaves Størrelse paa Landet bør derfor være 1 a 2 Skpr. Land. At gøre den større vil som Regel være uheldigt, da det kropslige Arbejde i Hjemmene lægger saa stærk Beslag paa Børnenes Kræfter, at man ikke kan forlange ret meget Arbejde i Skolehaven.

Skolehaven her er anlagt med det bestemte pædagogiske Formaal: *at tjene som Undervisningsmateriel og Øvelsesfelt.*

Derfor dyrkes i Haven en Del Planter, Urter og andre Vækster, som man ellers ikke vilde anbringe i en Have, der var anlagt for Nyttens eller Udbyttes Skyld. Der findes ogsaa flere Gange og mere Plads end under alm. Forhold, da der skal udføres en Del praktiske Arbejder, som at grave, rive, plante, saa, vande, luge osv.

Haven er, som man vil se af ovenstaaende Grundris, delt i to Hoveddele: *Den egentlige Have* og *Planteskolen.* Den første er ca. 500 □ Meter stor, den sidste ca. 100 □ Meter.

Den egentlige Have er igen delt i flere Dele eller Partier:

1) *Frugttræer og Frugtbuske,* mellem hvilke der findes en Del Blomster. Der er i dette Parti plantet: Hassel, Æble, Pære, Blomme, Kirsebær, Ægte Kastanie, Solbær, Ribs, Stikkelsbær og Hindbær.
2) *Fleraarige Køkkenurter:* Rabarber, Asparges, Peberrod, Estragon, Jordskok, Strandkaal, Skorzonererrødder, Havrerødder, Purløg, Timian og Jordbær.
3) *Etaarige Køkkenurter,* der indtager den største Plads og er delte i 3 Dele:
   a) *Bladkøkkenurter:* Bladselleri, Salat, Kørvel, Spinat, Syrer, Karse, Kruspersille, Hvidkaal, Rød-, Savoj-, Blom-, Spids-, Rosen-, Grøn- og Knudekaal.
   b) *Rodkøkkenurter:* Gulerødder, Kaalrabi, Knoldselleri, Løg, Majroer, Pastinak, Persillerod, Rødbeder, Porre, Radiser, Ræddiker og Høstroer.
   c) *Frugtkøkkenurter:* Agurker, Græskar, Bønner, Ærter, Dild, Sukker-Majs og Tomater.
4) *Landøkonomiske Planter og Læge- eller Medicinalplanter:* Solsikke, Hamp, Hestebønner, Tobak, Hør, Høj Spergel, Sukkerroer, Runkelroer, Kørvelroer, Solvboghvede, Vintervikker, Cikorie, Gule Lupiner, Brun Sennep, Gul Sennep, Malurt, Lavendel, Kommen, Salvie, Fennikel, Merian, Sar, Cochlear og Isop, ialt 24 smaa Bede.
5) *Korn, Græsser og Ukrudtsplanter:* Rug, Sommerhvede, 2r. Byg, Sort Havre, Hvid Havre, Timothe, Agerhejre, Alm. Rapgræs, Hundegræs, Eng-Rapgræs, Stivbl. Svingel, Alm. Rajgræs, Fløjelsgræs, Eng-Rævehale, Ital. Rajgræs, Fioringræs, Blød-Hejre, Eng-Svingel, Draphavre, Graa Ært, Gul Ært, Rundbælg, Seradelle, Rødkløver, Blødkløver, Alsikkekløver, Hvidkløver, Sneglebælg, Lucerne, Esparsette, Halvsvøb, Alm. Mælkebotte, Blegbl. Skedeknæ, Feber Nellikrod, Mørk Kongelys, Lugtløs Kamille, Lan-

cetbl. Vejbred, Vandgrenet Ranunkel, Klinte, Læge Jordrøg, Stormbat, Kællingtand, Alm. Hejre, ialt 44 smaa Bede.

6) Endelig findes i Haven en Græsplæne med Blomstergrupper, en Del blomstrende Træer og Buske samt et Lysthus af Syrén.

I Planteskolen er plantet en Del af vore alm. Skov- og Lætræer: Ahorn, Ask, Kastanie, Naur, Akselrøn, Avnbøg, Hyld, Bøg, Elm, Rød- og Hvid-El, Birk, Eg, Tjørn, Ædelgran, Bjergfyr, Hvidgran og Rødgran. Des uden er der saaet følgende Skov- og Træfrø: Ahorn Rød- og Hvid-El, Vortebirk, Blodbøg, Graa-Ask, Pære og Æblekærner, Kirsebær og Blommer, Vinter-Eg, Alm Syrén, Storbladet Lind, Ædelgran, Lærk, Rød- og Hvid gran og Bjergfyr.

Som man vil se af ovenstaaende kan der selv i e lille Have medtages mange forskellige Træer, Planter o Urter.

Med Hensyn til Arbejdets Udførelse har ældste Klasses Skolebørn, saavel Piger som Drenge, uden for Skoletiden i forskellige Hold udført alt Arbejdet med Foraarsgravning, Saaning og Lugning samt hele Havens Renholdelse. Arbejdet er udført i Fællesskab, saa hvert Barn har ikke sit enkelte Bed, og det fordeler sig saaledes:

Den 2. Maj 1905: Forevisning og Samtale med hele Klassen om Skovtræfrø. Den 3. Maj: 7 Børn. Gravning og Rivning af Stykkerne til Rodurter og Frugt-Køkkenurter samt Plantning af Stauder. D. $^{5}/_{5}$: 10 Børn. Fortsættelse af Gravning og Rivning og Plantning af Stauder samt Lægning af Jordskok. Den $^{8}/_{15}$: 12 Børn. Paakørt Gødning og Gravning af Stykket til Bladkøkkenurter. Saaning af Rodurter og Frugtkøkkenurter. D. $^{10}/_{5}$: 15 Børn. Gravning, Plantning af Liguster og Buksbom. Fortsat Saaning af Rodurter og Frugtkøkkenurter samt Saaning af Skovfrø i Planteskolen. D. $^{12}/_{5}$: 15 Børn. Saaning af Bladurter, Afsaaning af Gange, Skufning og Rivning. D. $^{15}/_{5}$: 10 Børn. Saaning af landøkonomiske Planter og en Del Lægeurte Vanding. Den $^{18}/_{5}$: 8 Børn. Gravning og Rivning, Saaning af 44 Sorter Korn, Græsfrø og Ukrudtplanter. D. $^{28}/_{5}$: 5 Børn. Rengøring af Ærter Bønner. Skufning, Afsætning og Rivning af Gangen D. $^{24}/_{5}$: Hele Klassen i Skolehaven. Forklaring af de Anlæg og af Planen for Køkkenurter m. m. D. $^{7}/$ Hele Klassen til Lugning af Bedene i ca. 15 Minutte 15 Børn samme Dag skuffet, afsat og revet Gange. $^{15}/_{6}$: Hele Klassen til Undervisning og Lugning. Plan ning af Tomater og Tobak samt Kaal. D. $^{22}/_{6}$: Børn. Udtyndning af forskellige Urter og Lugning.

Yngste Klasse har flere Gange i Sommerens L været til Anskuelsesundervisning i Skolehaven, ligesom Børnene ogsaa har lært at kende de forskellige Træ Planter og Urter. Det har altid været lærerige og fo nøjelige Timer, som er tilbragt der.

I den øvrige Del af Sommeren vil Arbejdet sel

følgelig indskrænke sig til Havens Renholdelse samt Høstarbejde, og vil kun blive 1 a 2 Timer om Maaneden. — Hvad der høstes i Skolehaven tilhører Børnene og fordeles paa bedste Maade efter Børnenes Ønsker.

Min Erfaring med Hensyn til Anlæg og Drift af en Skolehave, som den her er omtalt, er den: Børnene møder villigt, skønt Hovedarbejdet falder uden for Skoletiden, de arbejder med megen Interesse og lærer hurtigt de forskellige Arbejder samt at kende de forskellige Planter og Urter, de vænnes til Orden og Akkuratesse, og Arbejdet samt hele Skolehaven og hver enkelt Ting i den giver Anledning til mange Samtaler, til at vække deres Interesse for Naturen og højne deres hele aandelige Synspunkt Der kunde i pædagogisk Henseende anføres flere Forhold, der viser, at Havebrug ved sin Alsidighed baade i Teori og Praksis er et meget udviklende Fag; men jeg har i denne Beretning kun søgt at holde mig til den praktiske Side af Sagen. Og her ' Skolehaven og den Undervisning, der gives i de sin store Betydning. Thi vel kan det være meg godt, at Børnene i de fleste Skoler lærer at kende Navi paa en Del Planter og Blomster, men det er selvfølgel meget bedre, naar de samme Børn foruden dette kende dem lærer at dyrke disse Planter og derved p en praktisk Maade ikke alene lærer at kende der Ydre, men tillige faar Forstaaelse af de Betingelser, d fordres for at faa dem til at vokse og den Nytte Betydning, de har for hele Samfundets Velvære Økonomi.

Endnu skal jeg tilføje, at det ikke alene er Børne og Omegnens Beboere, de. med Interesse beser Skol haven her, men at den ogsaa har Besøg af mange Rejsend endog langvejs fra. Den staar selvfølgelig aaben f enhver, og da særlig for Lærere. — Frejlev ligger v Landevejen mellem Aalborg og Nibe, 1 Mil fra Aalbo

Frejlev Skole ved Aalborg, i Juli 1905.

C. Visse.

»Aalborg Amtstidende«s Bogtrykkeri.

malurt og løg, og dermed slut. Nu var der gerne bedre plads omkring gårdene, og der opstod således et behov for en beplantning med en have. V. var altså i pagt med noget i tiden, da han gik i gang med den pionergerning, der gik ud på at lære folk, hvordan de skulle beplante og indrette den plads, der var nærmest husene.

V. har set, at landboerne savnede oplysning og inspiration, når de skulle i gang med denne opgave. Derfor er det helt naturligt, at hans første skridt bliver udarbejdelsen af en bog, som han kaldte "Havebog for Gaardmænd og Husmænd". Åbenbart slog den godt an, for det er oplyst, at den udkom i 7 oplag på i alt 25ooo eksemplarer. Det tal siger os, at den har haft en meget vid udbredelse.

Det næste skridt kan ses som en logisk følge af det første, nemlig en ny bog "Vore almindelige Grøntsager i den daglige Husholdning". Hans kone er medarbejder ved denne bog. Den giver anvisning på såvel dyrkning som opbevaring af grønsager, og der er en fyldig gennemgang af råd med hensyn til anvendelse af grønsager i den daglige madlavning, og endelig er der gjort en del ud af syltning.

Samtidig med, at han udsendte disse to små bøger, skrev V. i årenes løb mange artikler om havebrug i forskellige blade. Og det siger næsten sig selv, at der var bud efter ham som foredragsholder om det samme emne.

Alt dette var jo i videste forstand en pædagogisk virksomhed, der havde sit udspring i hans gerning som lærer. Hans interesser spændte imidlertid vidt, og hans arbejdskraft blev udnyttet på mange felter uden for skolen. I det stykke er V. en typisk repræsentant for sin tids landsbylærere. De tog virksomt del i livet i lokalsamfundet. Ofte var det dem, der tog initiativet. I alle tilfælde skulle man helst have skolelæreren med, når der skulle ske noget. Mange af dem er blevet kaldt foregangsmænd. Denne hædersbetegnelse tør man godt hæfte på V., når man har studeret hans virke.
V. var formand for sognerådet i Sønderholm-Frejlev kommune i en årrække, og han var formand for sognets sparekasse. Han blev stærkt optaget af husmandssagen, og i flere år var han formand for den lokale husmandsforening. Senere blev han sekretær og regnskabsfører i Husmændenes Udstykningsforening for Aalborg Amt. I denne egenskab spillede han en rolle ved St. Restrups udstykning - (på billedet side 25, Bjergposten 1984, ses udstykningsforeningens bestyrelse med V. siddende yderst til venstre). Fra husmandssagen var skridtet ikke langt til deltagelse i politik. De følgende linier er citeret fra Aalborg Amtstidendes nekrolog over V.: "Visse var alle sine dage stærkt interesseret i dansk politik. Kendt er det, hvorledes han i 1906 lod

Frejlev skole o.1898. Johanne Thomsen, som er med på billedet, har meddelt os navnene.

sig opstille som venstremand i Nibe-kredsen som særlig repræsentant for husmændenes interesser, fordi han mente, at Laurs Kvist ikke i tilstrækkelig grad tog hensyn til alle sine vælgere. Resultatet blev dog ikke strålende for V. ---- I hvert fald lod han sig ikke på ny opstille." Senere gik han over til Det radikale Venstre.

I embedsbogen for Frejlev Skole findes afskrifter af tjenstlige breve fra V.'s hånd. Det kan være breve til myndigheder, ansøgninger, eller indlæg i en eller anden debat. De er altid omhyggeligt udarbejdet i et klart og nøgternt sprog.

V. var gift med Frederikke (født Hvilsom) fra Frejlevgård. Når man tænker på, hvor mange forskellige opgaver V. påtog sig, forstår man, at et meget stort arbejde og et stort ansvar for trivslen i hjemmet har hvilet på hende. De havde 11 børn.

En halslidelse var årsag til, at V. gennem flere år måtte holde hjællærer. Og til sidst medførte den, at han måtte tage sin afsked fra lærergerningen allerede i 1913. Derefter flyttede familien til Aalborg. - V. døde pludselig, ramt af et hjerteslag, 71 år gammel.

Benyttede kilder:
Embedsbøger for Frejlev Skole.
Lærerne og Samfundet (1914), side 227-229.
Nekrolog i Aalborg Amtstidende.

Tilføjelse.

I artiklen om Nørholm skole i 17oo-årene, Bjergposten 1984, skrev jeg, side 16, at jeg måtte give op over for to problemer i lærerens indberetning. Siden har jeg fået hjælp fra to af bladets læsere, nemlig Sv. Aage Bay, Horsens, og Chr. Sloth, Skovlunde. De har givet udførlige oplysninger om de punkter, jeg ikke kunne klare. Jeg var meget glad for deres reaktion og er dem stor tak skyldig.

Her bringes så forklaringen på de to problemer videre:

1. Hvad tænkes der på, når det hedder om en elev, at han kan sine spørgsmål? - Det er de faste spørgsmål og svar angående den kristne troslære fra Luthers Katekismus, som børnene skulle lære udenad.

2. Hvad er de 7 Davids Psalmer? - Det drejer sig om de såkaldte bodssalmer, nemlig salmerne 6, 32, 38, 51, 1o2, 13o og 143. I Kingos Salmebog er disse salmer omarbejdet (digtet om) af Kingo, og det er formodentlig den form, der blev brugt i Nørholm skole.

Anders Vestergaard

MOSER OG TØRV.

Tørvedannelse.

Af moser skelner man mellem lavmoser og højmoser. Lavmosen opstår hvor vandet er rigt på kalk. De findes især ved bredden af åer og søer og er bevoksede med stargræs og siv. De fleste lavmoser i Danmark er i tidens løb blevet afvandede, idet man ved grøfter har sørget for et hurtigere afløb for vandet. Derved er grundvandstanden i lavmoserne blevet sænket og tørvedannelsen er ophørt. De øverste tørvelag, der ikke længere til stadighed gennemtrænges af vand, omdannes nu efterhånden til muld. Stargræsset og sivene forsvinder og erstattes af græs og andre engplanter. Mosen er blevet en eng. Langs vore åer ser man næsten allevegne enge, men hyppigt viser tørvegrave i engene, at de oprindelig har været lavmoser. I krigsårene 1940 - 45 gravede man mange steder igen tørv i enge. Man ser af sådanne nye mosefund, hvor udbredt lavmoserne tidligere har været og hvor ofte en en grøn eng dækker over en fordums mose.

So. Tørvedannelsen er begyndt ved Bredden

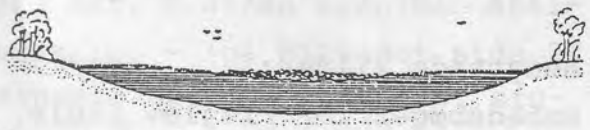

Overgangsmose. Begyndende Sphagnumvækst og Højmosedannelse over Lavmosetørven.

Lavmose. Lavningen er opfyldt af Lavmosetørv. En Å gennemstrømmer Arealet. Langs Åens Bred livlig Vegetation.

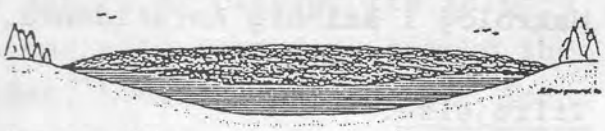

Højmose. Sphagnumtørven har bredt sig ud over hele Arealet og fuldstændig overvokset Lavmosen.

Højmosen dannes hvor vandet er kalkfattigt. Undertiden opstår de i søer, men langt hyppigere på flade steder hvor grundvandet ligger meget nær ved overfladen. På grund af det flade terræin kan regnvandet kun vanskeligt løbe bort, og den høje grundvandstand forhindrer det fra at synke i jorden. På den fugtige jord danner sig tuer af tørvemos, der breder sig og smelter sammen til et sammenhængende mostæppe. Idet nu mosset stadig vokser forover en og går ud forneden dannes tørv. Mostørven er løs og porøs som en svamp. Den afgiver kun vanskelig det regnvand, som siver ned i den og er derfor stadig meget våd. Lidt efter lidt vokser mosen højere og højere og danner en stor hvælvet mostue, der er højest på midten og skråner nedad mod alle sider. I mosset vokser kæruld, tranebær og andre moseplanter. Endelig bliver den så høj, at mostørven ikke længere er i stand til at holde på vandet. En efter en forsvinder moseplanterne, og i stedet for viser sig for-

skellige træbevoksninger. I moserne findes derfor foruden mørnede træstammer og planterester også levninger af uddøde dyrearter samt oldsager, der på grund af tørvejordens konserverende egenskaber kan være usædvanlig velbevarede. Vore moser er således af overordentlig stor værdi for den arkæologiske forskning. Spor af tørvegravning har man fundet helt tilbage til første afsnit af jernalderen. I 1943 blev der i Sønderjylland åbnet tørveskær i en lille mose, hvor der ikke længe efter blev gjort fund som viser, at man i ældre jernalder gravede tørv på stedet. Der blev fremdraget et stort trug af træ, et øsekar af træ, et lerkar, en tørvespade og bladet af en træhakke.

Moserne her i landet er så viselig placeret, at der næsten ikke er et sogn som ikke har sin tørvemose, der så er delt op i parceller så omtrent hver gård var selvforsynende med brændsel.

I vor lokalhistoriske forenings område var der mose i Frejlev, og i St.Restrup er der to moser, Ryddet og Gammelmose, endvidere Sønderholm mose, Nyrup mose, Nørholm mose og i Restrup Enge er mose.

De almindeligste redskaber der brugtes i disse moser var tørvespaden, rånkniven, trillebøren eller slæberen fordi vandet kunne ledes fra tørvegraven, så graveren kunne stå nogenlunde tørt i bunden af graven og sætte tørvene op.

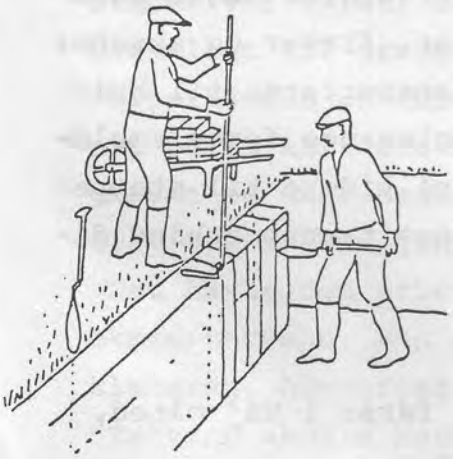

Vandspaden anvendtes hvor tørvegraven var vandfyldt, fordi det var vanskeligt at lede vandet fra. Da stod graveren oppe på bænken og i et snit kunne løsne en hel stolpe af tørvemassen, som derefter kunne trækkes op og deles i ca.20 tørv, men det var et hårdt og anstrengende arbejde.

Æltetørv er en anden metode, der især fik betydning under anden verdenskrig. Fordelen ved metoden er den, at man ved at ælte tørvemassen får et mere ensartet produkt. Æltningen foregik i tidligere tider ved at lade kreaturer vade rundt i en sammentømret

æltekasse, hvor tørvemassen efter tilsætning af vand blev æltet godt sammen. Derefter hældtes tørvemassen i forme på læggepladsen.

Efterhånden som behovet for tørv steg, og navnlig under krigen 1940 - 45, mekaniseredes processen og derved produceredes tørv i stor stil. Pressetørv fremstilles ved, at den opgravede tørvemasse presses gennem et formmundstykke uden vandtilsætning.

Ved tøræltning findeles og æltes tørvemassen i en særlig maskine ved hjælp af talrige knive. Derefter presses den i "bånd" af passende størrelse ud gennem en formplade. Efterhånden som "båndene" presses frem, bliver de overskårne af hårdt spændte strenge, hvorefter de afskårne tørvestykker tørres i sol og vind.

En del af tørvejorden har været anvendt til briketfremstilling.

Tørvebriketter fremstilles på den måde, at traktorer dagen igennem kører hen over udstrakte arealer og harver, fræser og skraber mosejorden sammen, så den i lastbiler kan transporteres til briketfabrikken. Ad transportbånd og gennem sneglegange føres smuldet ind i nogle kæmpemæssige tørreovne og derpå videre til stampemaskinerne. De færdige briketter føres på lange transportbånd direkte ud i jernbanevogne.

Tørvegravningen ved mit hjem begyndte altid først i Maj måned, når vi var færdig med forårsarbejdet i marken.

Dagen før tørvegravningen skulle påbegyndes, blev redskaberne, der skulle anvendes, nøje efterset. Tørvespaden og rånkniven, der altid opbevaredes på loftet penslet med olie så de ikke skulle ruste, blev fundet frem og omhyggeligt slebet skarpe som knive.

De skarpe dele blev pakket i en sæk, lagt i vognen sammen med en spade, en skovl, et ekstra stykke reb samt de to slæbere. Slæberne bestod af 3 stk. godt 2 m.lange brædder, sømmet sammen med et tværstykke i hver ende, slæberen var ca.50 cm.bred, i et af tværstykkerne var fastskruet en jernbøjle til trækkrogen i hammelen.

Arbejdsmæssigt var det en stor fordel at lade hestene trække tør-

vene ud på tørrepladsen fremfor at anvende en trillebør til at transportere dem på. Så var alt klar til at køre i mosen! Med en god madkurv, hjemmebrygget øl og saftevand kørte vi tidlig næste dags morgen i mosen. Hestene blev sat i tøjr. Det første vi foretog os var at gøre tørvegraven i stand, den var gerne halvt fuld af vand, da vores mose grænsede op til åen, var der aldrig problemer med at få graven tømt. Derefter blev det yderste lag skrællet af bænken, overjorden skulle fjernes og blev kastet i baggraven idet det øverste spadestik var løst og ikke kunne holde sammen til tørv, tilsidst blev blev bunden af graven skovlet ren.

Nu kunne en mand begynde at "råne", d.v.s. at skære bænken i stolper, disse stolper skulle have tørvenes bredde, her brugtes ránekniven. Kniven sad på et ca. 2 m.langt skaft, den blev trykket ned fra oven til gravens bund. Så kom tørvegraveren i gang med tørvespaden, med den skar han først bagsiden af stolpen fri, hvorefter han med en fantastisk rutine skar fem tørv fri og lagde dem op på slæberen, på få minutter var slæberen fyldt med tørv, derefter slæbte vi dem ud på tørrepladsen, hvor vi lagde fem snorlige rækker tørv, hver tyvende tørv skulle vi rejse på højkant, hvorved det var nemt at have tal på tørvene, for hver taltørv som vi kaldte dem, var der 100 tørv, hurtigt tilbage til graven hvor no. to slæber var fyldt, den blev slæbt lidt frem og den tomme slæber blev lagt til graven og fyldt på ny.

Efterhånden udvikledes den såkaldte lynstikker: En ståltråd fæstnet på en kniv med skaft, som tørvegraveren førte frem i bunden af graven og skar bænken fri, samtidig gik en mand ovenpå bænken og trak ståltråden gennem tørvemassen så hele bænken var skåret fra.

Det havde den arbejdsmæssige fordel, at graveren var fri for at skære tørvene, men delte stolperne i to dele og lagde dem op på slæberen, hvorefter tørvene blev skåret på tørrepladsen.

Tørvene skulle have følgende mål ved gravningen: 2½ - 5 - 8 tommer og en dags arbejde var gerne ca.12.000 tørv, vort årsforbrug ca.30.000 stk.

I løbet af ca. ti dage blev tørvene vendt, efter yderligere ti dage, afhængigt af vejret, blev tørvene rejst, d.v.s. tre rækker blev sat ovenpå hinanden, derved var der kun den nederste række til at berøre jorden. I tilfælde af stabilt vejr med sol og blæst kunne de to øverste rækker hurtigt blive gennemtørre, derefter blev to x tre rækker tørv lagt sammen, sådan at den nederste tørv kom øverst, når den så også var tør kunne vi køre med vognen mellem rækkerne og tørvene kunne læsses med greb.

I tilfælde af en regnfuld sommer kunne det være besværligt at få

tørvene tørre, da blev tørvene skruet, d.v.s. stablet i mandshøje pyramider som de der ses bagest i billedet, da kunne de stå i flere uger, kunne tåle nogle dages regn og kunne enddog blive udmærket tørre, idet blæsten kunne suse igennem skruerne fra alle sider.

Det var af umådelig betydning at tørvene blev godt bjerget, idet de jo anvendtes hver eneste dag i komfuret til madlavning og i hele vinterhalvåret til opvarmning af stuerne.

Foruden at grave tørv til eget brug var der en del lodsejere som solgte tørv til private, til skolerne, til præstegården og til omegnens andelsmejerier.

Selv om det var et slid at arbejde i mosen, var det en oplevelse mange med glæde tænker tilbage på. Der udspandt sig jo et rigt folkeliv fordi så mange arbejdede samtidig i mosen.

Når tørvesæsonen var slut lå mosen den øvrige tid af året stille hen, til gengæld udfoldede der sig da et rigt dyreliv, idet St. Restrup skov ligger på et højdedrag mellem de to Restrup moser.

Ovenstående er et led i det projekt, som vi i samarbejde med de lokalhistoriske arkiver i Støvring, Svenstrup samt Nibe Bibliotek og med stor hjælp af museumsinspektør Viggo Pedersen, Aalborg Hist Museum, har arbejdet med i ca. 1½ år og som resulterede i en vandreudstilling som vi kaldte: "Moser og Tørv i Hornum Herred".

Udstillingen omfatter forskellige tørveredskaber, billeder, plancer m.m. til belysning af tørveproduktionen.

Svend Stoffersen.

DILETTANTSKUESPIL I St.RESTRUP.

I årene 1912 - 13 blev herregården "Store Restrup" udstykket og her kom mennesker fra forskellige egne og med forskellig baggrund og bosatte sig på de udstykkede parceller for at skabe en selvstændig tilværelse for sig selv og familie.

Det var ikke let de første år, jorden var meget forsømt så der måtte tages godt fat, man måtte hjælpe hinanden både far, mor og børn.

Men som årene gik og jorden blev kultiveret og rengjort, blev der også mere tid til at dyrke åndelige og kulturelle værdier.

Det var nok Husmandsskolen der kom til at præge disse områder, den blev af husmændene indrettet i hovedbygningen, og den fik stor betydning for beboerne og mange andre, den sluttede vi kreds om, der samledes man både til alvor og skæmt, den var en oase i samfundet hvor de unge kom for at dygtiggøre sig til den gerning som de med tiden skulle gå ind til. Det var også der vi så første gang en vaudeville blev opført, det som morede os mest var at een af de kvindelige roller blev spillet af en mand, det var måske ikke så let at få rollerne besat dengang.

De optrædende i vaudevillen er fra venstre: Oscar Visse, Marinus Nielsen, Kristian Larsen, Ane Sine Visse og "Thybo".

Men så begyndte beboerne at røre på sig, det kunne være skønt at prøve kræfter på de skrå brædder. To naboer Lars Larsen og Karl Thomsen tog da fat og fik det hele sat i scene. Det første skuespil som blev opført, som naturligt var: "Når bønder elsker" skrevet af forfatteren Johan Skjoldborg, som var husmændenes og arbejdernes talsmand igennem sit forfatterskab og sin digtning. Der blev opført

endnu to skuespil af samme forfatter: "Ideale Magter" og "Mikkel Larsens Drenge". Forfatteren Jeppe Aakjær gik ikke ram forbi, hans skuespil: "Livet på Hegnsgård" blev spillet to gange med års mellemrum, men det pudsige at første gang det blev opført havde Anton Simonsen rollen som Per Søvren, men sidste gang var det sønnen Per der havde rollen og den blev spillet godt af begge parter.

Der blev opført mange andre skuespil af os så som: "Den kloge Mand" Hansen Bramslev "Hjem og Jord" og mange andre. Vi opførte også sangspillet af Hostrup: "Eventyr på Fodrejsen", et meget vanskelig skuespil at opføre, der var mange sange og det var med skepsis vi tog opgaven op, men dengang havde vi mange gode sangstemmer, der blev sunget meget i hjemmene og vi kom meget på Husmandsskolen hvor højskolesangbogen blev brugt flittigt, men spillet gik godt og tilskuerne morede sig godt over mange af de gode og vittige replikker.

Men så kom der to lokale forfattere på arenaen, nemlig mangeårige lærer på højskolen Kristen Kolding med skuespillet: "Slægtens Ære".

Siden kom skuespillet: "Jakob Smed" skrevet af den tidligere Sønderholm smed A.P. Pedersen. Han havde i mange år Sønderholm smedie, da han solgte den flyttede han til Restrup hvor han købte smedien med beboelse som havde hørt til herregården. Der levede han sit otium. Han var ungkarl og det er sikkert hans ungdoms liv, han skildrer i sit skuespil, han havde også mange andre interesser, bl.a. skrev han mange læserbreve i "Aalborg Amtstidende" under pseudonym: "ka fej Anton"

Det var hyggeligt når vi var sammen i de forskellige hjem til læseprøver og sammenspil, vi følte hver især at vi ville gøre os umage for at gøre det bedste bedre og få så meget ud af spillet som mulig så når det skulle opføres at vi var godt udrustet til at tage opgaven op, men det skulle vores, igennem mange år, instruktør Kr.Kolding nok sørge for, han ville at vi skulle have noget ud af arbejdet så vi kunne vore ting når tidens fylde kom og vi skulle opføre det, han var en streng men retfærdig instruktør. Der var en tid på aftenen vi så hen til med længsel, det var når husmoderen kaldte ind til kaffebord, der herskede en livlig stemning, så glemte vi for en tid genvordighederne som rollerne kunne have forvoldt og der blev drøftet både lokale og politiske emner. Der var et godt sammenhold og sådan en aften kunne næsten sammenlignes med Blickers novelle: "Æ Bindstow". Så gik vinteren og foråret så sagte kom og vi skulle til at tænke på at få skuespillet vi så grundigt havde indøvet opført i den gamle herskabsstald, der lå umiddelbart nord for og i forbindelse med Husmandsskolen var blevet indrettet til gymnastiksal, og som var blevet rammen om de mange skuespil der blev opført

i tidens løb. De første år havde vi kun en intermistisk scene hvor både plads og lysforhold var dårlige, men med en god vilje gik det meget godt. I løbet af årene fik vi i samarbejde med forstander Balle bygget en fast scene til gymnastiksalen og her havde vi en god scene og den blev brugt flittigt.

Skuespillene blev altid opført først i Marts måned, det kunne være et stort arbejde at få alle rekvisitterne, vi måtte låne os frem, men Balles, Koldings og beboerne viste os god forståelse, vi gik aldrig forgæves når vi manglede et og andet.

Så nåede vi endelig aftenen hvor skuespillet skulle opføres. Folk kom fra nær og fjern og salen fyldtes til sidste plads, børnene sad i ribberne og alle ventede med spændt opmærksomhed, så gik tæppet for første akt og vi gjorde vort bedste for at få så meget ud af spillet som vel mulig, og jeg tror nok det lykkedes for os efter det bifald og de fremkaldelser vi oplevede efter sidste akt. Vi var godt trætte, men var lykkelige for at det var gået så godt.

„SLÆGTENS ÆRE", LÆRER CHR. KOLDINGS 6 AKTS SKUESPIL, GØR BAADE FORFATTER OG DILETTANTER ÆRE.

Vellykket Generalprøve for fyldt Hus.

Store Dilettant aftener i St. Restrup

"Aalborg Amtstidende"

Men det var ikke alene på den hjemlige scene vi spillede, der kom mange henvendelser fra både Himmerland og Vendsyssel. Husmandsfor-

eningen omkring Ravnkilde henvendte sig til os om vi ville spille "Jakob Smej" i forsamlingshuset. Der var et godt publikum som morede sig og de gav et bragende bifald. Blandt tilskuerne var Pastor Bartoldy, han kom hen og lykønskede os med spillet det var godt opført, det var jo en anerkendelse af en meget omtalt præst, men han tilføjede da han gik: "Der var mange ramsaltede replikker deri". Præsten havde måske nok noget ret i det. Så kom der henvendelse fra mejeriejer Saur i Aars, han havde hvert år en festlighed for sine leverandører, om vi ville komme og opføre "Slægtens Ære" på Aars Hotel, vi var indbudt til at være med til festlighederne under spisningen sammen med gæsterne, det var en god og hyggelig fest. Aftensluttede med kaffe og dans.

Forstander Holger Bidstrup på "Himmerlands Ungdomsskole" ønskede os til at spille "Slægtens Ære". Det har sikkert været en oplevelse for Kolding at få sit skuespil opført på en så kendt skole. Når han holdt sådan fest kom der mange gæster langvejs fra, mange forældre som havde haft børn på skolen, naboer og venner af skolen, der var en forsamling på 3oo - 35o, der var en god scene, en stor sal og et godt publikum vi spillede for og havde med os og vi fik stort bifald. Efter spillet var der kaffebord med hele den store forsamling og rigtig ungdomsskolestemning med både korsang og fællessang, tilsidst takkede Bidstrup for den oplevelse dilettanterne havde givet og Kolding for hans gode skuespil, som han håbede ville blive seet af mange.

Den største oplevelse havde vi da vi opførte "Jakob Smej" på Aalborg Teater. Smedens største ønske var at få stykket opført på teater. Vi satte os i forbindelse med Teaterudvalget og Aalborg Byråd som viste sig velvillige under forudsætning af at overskud skulle gå til et godt formål, og smedens ønske var at det skulle gå til Kræftens Bekæmpelse. Og så på A.P.Pedersens 70 års fødselsdag blev "Jakob Smej" opført på Aalborg Teater. Da vi om eftermiddagen kom var den røde lygte ude, et bevis på at alle pladser var solgte. Vi havde vist lampefeber og det kildrede i maven da vi så at vi skulle spille for så stort et publikum. Allerede en halv time før spillet skulle begynde var salen næsten fuld. Der var mange personligheder både fra by og fra land. Vi nød at spille på den store scene med en god akustik og gode lysforhold, med god plads bag ved kulisserne, med mange garderober - så mange at een af de agerende blev borte og det var med nød og næppe han fandt tilbage og nåede at komme på scenen til tiden. Der var et godt og lydhørt publikum som fulgte levende med i spillet og efter det bifald og mange fremkaldelser vi oplevede havde vi sikkert opført

skuespillet tilfredsstillende, tilsidst måtte Smeden frem i rampelyset og blev stærkt hyldet som forfatter og 70 års fødselar, han takkede Teaterudvalg og Byråd for deres velvillighed og det lydhøre publikum der havde fulgt spillet med så stor interesse samt Orkesterforeningen for deres gode musik i pauserne, tilsidst rejste publikum sig og hyldede A.P.Pedersen "Den gamle Smed", stille og bevæget trak han sig tilbage, glad for aftenens rige oplevelse.

Stykkets Forfatter, Smed A. P. Pedersen, St. Restrup.

Lars Larsen som Skalbjergmanden.

Efter forestillingen samledes vi i teaterets kantine hvor vi nød en god kop kaffe i en fornøjelig og munter stemning ovenpå anstrengelserne, Smeden takkede dilettanterne og instruktøren Kr.Kolding for den gode indsats og den gode oplevelse for ham på sine gamle dage. Der var et betydeligt beløb i overskud til velgørenhed.

Det var et lille glimt af det som foregik på Restrup for mange år siden, og det skal være mit håb, at efterslægten vil kaste et blik tilbage og indleve sig i hvad der foregik dengang.

Bertinus Madsen.

Malede dekorationer i salen på Store Restrup.

I sidste nummer af "Bjerg-Posten" omtalte jeg nogle vægmalerier, som skal have været i salen på Store Restrup, men som man ikke iagttog spor af under restaureringen for nylig. Siden er det lykkedes i Fredningsstyrelsens arkiv at finde frem til en korrespondance, der belyser denne udsmykning lidt bedre, og da malerierne nu ved panelernes fuldstændige afrensning for gammel maling er gået tabt for stedse, er det af stor interesse at få så mange oplysninger om dem frem som muligt.

St. Restrup Husmandsskole
pr. Sønderholm St.
K. Balle, Forstander

17/4 1946

Nationalmuseets Direktør
Hr. Dr. Poul Nørlund.

Museumsinspektør Riismøller Aalborg har meddelt mig, at De Hr. Direktør har vist Interesse for og kunde ønske Dem at gøre Skridt til at afdække nogle Malerier der findes paa Panelerne i Riddersalen her paa St. Restrup.

Saa vidt som vi har undersøgt Sagen, er der kun 2 Felter med Malerier. Efter dets afdækkede at dømme, synes vi alle, at de var baade meget smukke og eiendommelige, og vi vil sætte stor Pris paa at faa dem frigjort.

Jeg vil gerne give noget til det, og vil Nationalmuseet ogsaa støtte, saa maa det økonomiske kunne ordnes. Kan vi faa Kirkemaler Madsen til at stå for Afdækningen? Da jeg forlader Skolen i Foraaret 1948 efter 30 Aars Virksomhed her, vil jeg gerne have det udført inden længe, saa baade jeg og mine gamle Elever kan faa Glæde af de mange Billeder.

I Haab om at modtage et velvilligt Svar!

Deres ærbødige
K. Balle.

Balles ansøgning om fremdragning af billederne

Malerierne er åbenbart blevet fundet under en istandsættelse af salen i 1946, men da museumsinspektør Peter Riismøller i marts måned ville fotografere dem, var de allerede blevet malet over. Den daværende forstander for Store Restrup Husmandsskole, K. Balle, fortalte ved den lejlighed Riismøller, at han havde valgt en farve til panelerne, der var en tone mere blålig end den gamle, så Riismøller måtte belære ham om, at fredningen af bygningen ikke gav forstanderen ret til at ændre farven. Det bøjede Balle sig for, således at salen skulle beholde de "lette grønne farver". "Dermed er ikke sagt", fremturer Balle, "at det er den kønneste, den fine blå farve havde gjort salen festligere".
På dette tidspunkt havde Balle kun to år tilbage som forstander, men medens han først ville overlade det til efterfølgeren at tage bestemmelse om billedernes eventuelle fremdragning, ville han nu "så forfærdelig gerne have de smukke billeder fremkaldt! De vil vække glæde og begejstring hos alle de gamle elever, der kommer her til elevmøder og ved andre lejligheder. Ligeledes hos alle de rejsende husmænd her kommer. Salen bliver mere spændende og interessant". Efter Riismøllers råd skrev Balle så den 17. april til Nationalmuseets direktør Poul Nørlund om sagen og tilbød endog at betale en del af omkostningerne. Allerede samme måned besøgte Nørlund Store Restrup og af hans notat fremgår, at der "kun har været malerier i to af vægfelterne på bagvæggen, i de fleste af de andre findes ovale medaljoner, som forbyder det". Nørlund kunne imidlertid ikke anbefale afdækningen. "Vægfelterne er nymalet i en kraftig og virkningsfuld grøn farve, og det er tvivlsomt om den vil stå godt sammen med malerierne".
Derved blev det. Desværre, kan man nu med bagklogskab konstatere, for hvis billederne dengang var blevet afdækket, var de næppe senere blevet slebet bort. Nu ved vi end ikke, hvordan de har set ud, bortset fra Balles ord om, at de var "meget smukke og ejendommelige", og et øjenvidnes erindring om, at det har drejet sig om landskabsbilleder. en datering af billederne er naturligvis helt umulig.

Højskolelærer Sigurd Bæklund tolker Cecil Bødkers "Vædderen" ved elevmødet 13/7 68

Billederne var i panelfelterne uden medaljoner, man ser lidt af felterne i hver side af fotografiet.

Anderledes god besked ved vi om den skabelonmalede dekoration, som jeg også omtalte i sidste nummer, for af den blev så store dele fremdraget, at en rekonstruktion er mulig. Forsøget, der her er gjort på baggrund af et fotografi, er vel ikke i mindste detalje korrekt, men det skulle vist tydeligt vise princippet. Fordelen ved

at anvende skabeloner er, at man nemt kan gentage det samme motiv så mange gange, man har lyst. Mønsteret udskæres i karton, og for at gøre skabelonen mere holdbar, ferniserer man den før brug. Ofte er det en fordel at bruge flere skabeloner, så de lapper ind over hinanden. Man anbringer dem så på væggen og maler hen over bagsiden. Da farven kun kan komme gennem de udskårne huller, bliver mønsteret overført til væggen. Man flytter nu skabelonen hen til et andet sted på væggen og gentager processen.

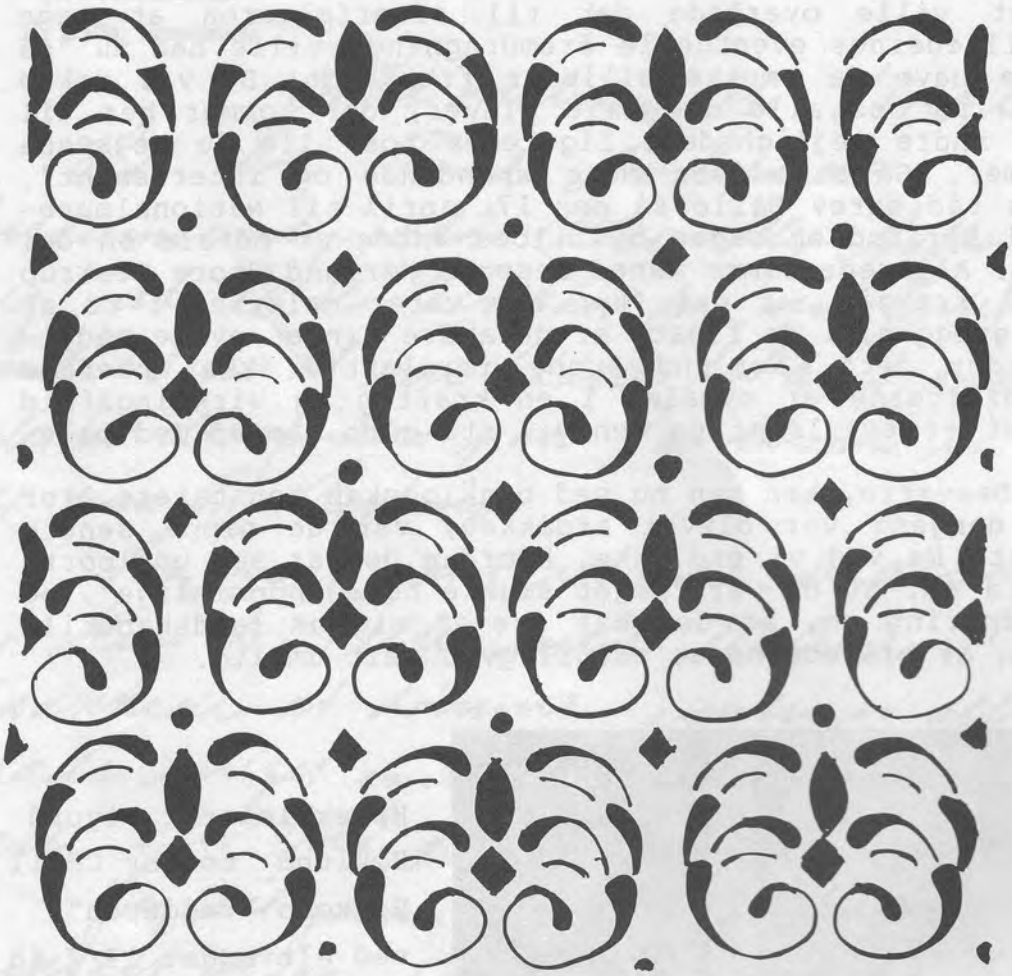

Rekonstruktion af den skabelonmalede dekoration

Brugen af skabelonen har været kendt længe, men det var først midt i forrige århundrede, at det blev almindeligt at behandle hele vægge på den måde. Til gengæld holdt moden sig længe, for det var billigere at udsmykke en stue med skabelonmaleri end ved tapetsering. Endnu omkring 1930 kunne man købe fabriksfremstillede skabeloner hos farvehandleren, men på Store Restrup er der tydeligt nok tale om et tidligt eksempel på denne udsmykningsmåde. Selv om det derfor ville være interessant at se hele salen dækket af mønsteret, er det nok tvivlsomt, om vi i dag ville finde, at det var klædeligt for de smukke paneler. Det er ikke alt, der fortjener at ses, bare fordi det er gammelt.

Viggo Petersen

TYSK - JØDISKE FLYGTNINGE I RESTRUP.

Året er 1938, stedet er mit hjem ved landevejen i St.Restrup. Det er en Søndag først i April, vi er spændte på hvad der ankommer i løbet af dagen. Vi skal modtage een af tolv udviste tyske jøder, som ved en hjælpeorganisations medvirken, i dette forår skal anbringes i private landbohjem her i vores kommune, de fleste skal anbringes her i husmandskolonien St.Restrup. De skal deltage i det daglige arbejde for om muligt at uddanne sig til landbrug for senere at kunne ernære sig herved, hvis eller når de bliver danske borgere eller kommer til oprindelseslandet "Israel"

Hertil ankommer en ung mand 28 år gl. og af typisk jødisk udseende, tæt mørkkrøllet hår, buet næse, fyldige læber og mørke intilligente øjne, hans afstamning er ren jødisk, moderen er tysk jødinde, hans far hollandsk jøde og een af Europas største rådiamanthandlere men er død tidligt. Den unge mand som hedder Willi Meyerschon har, ligesom de øvrige ankomne unge jøder, med en enkelt undtagelse, en højere universitets eller handelsuddannelse. Alle kommer fra gode stillinger indenfor det tyske samfunds og erhvervsliv, men er af naziregimet blevet frataget alt, må ikke beklæde gode og betydelige stillinger eller eje produktionsmidler. De har været anholdt og anbragt i koncentrationslejre hvorfra de er blevet udvist af landet. Om udvisningen fortæller Willi, at den foregik på den måde, at han blev ført ind på lejrkontoret hvor lejrkommandanten, med pistol i hånden, lagde en ansøgning om emigrationstilladelse foran ham klar til underskrift, begrundet med at han ikke ikke er i stand til at kunne klare sig i sit tidligere erhverv, og at han var klar over at han ikke senere vil kunne rejse tilbage til Tyskland.

Hertil ankommer de med de mest personlige ejendele og 30 Mark, een ting har de alle uden undtagelse med, frygten og skrækken for myndigheder, frygten for fremtiden, de mener alle at krigen snart vil komme, vi tror dem ikke og er også tvivlende over for andre af deres beretninger, men tiden skal vise at de taler sandt. Og hvad så, de har jo flere måneders ophold i "Dacau" og andre lejre i frisk erindring, det kan mærkes på dem i det daglige, men efterhånden bliver de fortrolige med de nye forhold og finder ud af at de danske myndigheder ikke er som de nazistiske. Her i landet er de under tilsyn af fremmedpolitiet, det varetages lokalt af kriminalassistent Trilling i Nibe, som forresten er een af min fars gode venner og mednimrod, dukker op en formiddag og skal hilse på Willi Mejerson, han er med mig i marken og vores tjenestepige bliver sendt ud for at hente ham, da Willi bliver forstå-

elig med at det er politiet, som vil tale med ham, bliver han ude af sig selv af skræk, men bagefter er han eet stort smil og udbryder: "Danmark godt, dansk politi godt, de give hånd, siger velkommen til Danmark Meyerson". Forståelsen os imellem er langsom, vi kan ikke tysk, han ikke dansk, men det viser sig at han ret hurtig lærer det ganske godt. Senere fortæller han om sine sprogvanskeligheder. Den Søndag tidlig morgen han ankom til Aalborg efter et døgns togrejse uden mad var han meget sulten, han imødeså nogen ventetid inden han kunne komme videre og var gået ind på et hotel ved banegården og bestilte kaffe, tjeneren spurgte om noget som Willi ikke forstod, men han svarede "Ja" for hvis han sagde "Nej" fik han måske ingenting. Da anretningen kom blev han skrækslagen ved tanken om hvad det ville koste, at hans 30 Mark måske ikke var nær nok, der var foruden kaffen, rundstykker, andet brød, smør, flere slags pålæg og i rigelige mængder, det var allerede længe siden almindelige folk kunne købe en sådan anretning i Tyskland, han skød alle betænkeligheder til side og spiste, for han var sulten, da regningen kom fik han igen et chok, den var på 4 Kr.50 Ø. eller kun omkring to Mark.

"Jøderne" mødes selvsagt ofte, så hos den ene og så hos den anden ligesom de nu bedst kan, for at drøfte fælles problemer og for i fællesskab at højtideligholde de jødiske mærkedage. Ofte er de hos Meyerson, han er ligesom den der samler og organiserer, det er han vant til, han har i en alder af 24 år været afdelingschef i Tysklands største produktfirma "Lille Adler", som forøvrigt var en jødisk koncern, men alt er taget.

Willi har været forlovet med en tysk pige af ren jødisk afstamning, men da han også var jøde var der forbud mod at de giftede sig, han har været nødt til at efterlade hende efter selv at være blevet udvist, han kender ikke hverken hendes eller hans mors skæbne.

Tiden er gået og vi er kommet til September 1939 og flygtningene har fået ret, nu er krigen brudt ud og deres humør er faldet til nulpunktet, de er nu i en periode præget af frygt og usikkerhed.

Vi springer nu frem til morgenen 9 April 1940. Vi er lige stået op og har begyndt dagens gerning da de sorte fugle i en ubrudt sværm drøner lavt hen over landskabet med retning mod Aalborg lufthavn. Willi erklærer omgående at nu er Danmark besat af nazisterne, det kan vi ikke rigtig tro, men efter at min far har hørt radioen må vi erkende at Willi har ret. Det er et chock for os alle og det bliver kun til lidt med arbejdet den dag. Værst er det for jøderne, de er panikslagne og snart er de sammen hos Willi og der

er ved at være flugtplaner i luften, men da min far hører om det sætter han sig hos dem og og foreholder dem det håbløse heri, enhver forbindelse til England er afbrudt, Sverige har lukket sine grænser og Norge er også besat. De må blive og leve videre i frygt for hvad der kan ske.

I November 1940 opretter besættelsesmagten en militær sikkerhedszone omkring Aalborg og Limfjorden hvor udlændinge ikke må opholde sig og Willi må sammen med de øvrige flytte udenfor zonen.

Om deres videre skæbne: Willi og de andre fik ophold på gårde i Svenstrup indtil zonen blev udvidet i foråret 1941, de måtte igen flytte og kom til Viborgegnen, hvor de var et årstid indtil hele Jylland blev gjort til militær sikkerhedszone, så måtte de igen flytte og nu over på øerne, hvor de opholdt sig til kort tid før jøderazziaen i 1943, de blev da smuglet til Sverige.

Her fandt Willi sit nye fædreland, han mødte her en polsk jødinde, der på samme måde var kommet til Sverige. De blev gift og stiftede hjem der ovre efter at krigen var slut. Nogle af hans kammerater rejste til Israel, andre til Amerika, nogle blev i Sverige og nogle vendte tilbage til Danmark. Nu kunne de atter ånde lettet op og tænke på en fremtid.

Willi blev en betydelig forretningsmand og fabrikant indenfor den svenske plastindustri. Det er nogle år siden vi sidst havde forbindelse med ham, da boede han i Norrkøping.

Leo G. Langeland.

LUFTKAMP OVER St.RESTRUP OG NØRHOLM.

Da det i år er 40 år siden vort land blev befriet for besættelse, og fem onde år der på mange måder greb ind i vores hverdag var slut, er der grund til at minde om, at vores område i høj grad var besat af tyske tropper. Følgende var i perioder beslaglagt af de fremmede: Frejlev forsamlingshus, St.Restrup Husmandsskole, Sønderholm og Nørholm forsamlingshuse, desuden var der på "Restrups Bjerg" og andre højdepunkter opstillet lyskastere og luftværnskanoner, der i høj grad var i brug, når engelske bombeflyvere strøg hen over hustagene for at bombardere Aalborg flyveplads.

Jeg har besøgt to familier, der på nærmeste hold oplevede krigens gru, idet de hver især oplevede et flystyrt på deres ejendomme.

LUFTSLAG OVER St.RESTRUP d. 17 MAJ 1944.

Johan Nielsen, Restrup Kærvej 76 fortæller: En engelsk bombemaskine var i kamp med tyske jagere over St.Restrup.

En tysk jager blev skudt ned. Den kom nordfra i retning fra fjorden og fløj ganske lavt hen over engene, den fløj så lavt, at den på en strækning på ca. 1 km. ødelagde de elektriske hegn, men undgik dog at ramle ind i folks kvier. Den landede på Johan Nielsens mark. På marken ved siden af gik Villiam Larsen og rensede roer, han stoppede hesten og gik hen til maskinen, hvor tyskeren var ved at kravle ud af maskinen. Tyskeren gjorde tegn til Villiam, at de hurtigt skulle søge ly i grøften, tyskeren var jo en pilot i krig, så han vidste hvad der kunne ske, og ganske rigtig, englænderen kom tilbage og sendte en maskingeværsalve ind i maskinen.

Mens tyskeren og Villiam lå i grøften trak piloten sin ene støvle af, han var såret i foden og støvlen var fyldt med blod.

Tyskerne havde lyskastere ude på "Jægerspris", den nuværende golfbane, de kom straks tilstede og tog sig af den sårede pilot.

Da det var engjord maskinen var landet på, kunne de ikke få den bjerget uden at afmontere den, naboer hjalp til med at få maskindelene bjerget op på vejen.

Johan Nielsen fik en kornmark ødelagt da maskinen landede, idet det lagde en lang fure i kornmarken. Han fik godt 100 Kr. i erstatning, beløbet stod ikke i forhold til ødelæggelsen.

Anna og Kristian Rytter, Nørholmsvej 270, Restrup E. fortæller:

En augustdag i 1944 ved middagstid kom flere engelske bombemaskiner sydfra, de fløj i retning mod Aalborg flyveplads og havde sikkert til hensigt at ødelægge den, idet Aalborg flyveplads var udgangspunkt for tyske bombefly på deres togter til England.

Tyske jagere angreb de engelske bombefly, ligesom luftværnsbatterier skød efter englænderne. Tæt ved Kristian Rytters daværende ejendom Nørholmsvej no. 124 havde tyskerne et luftværnsbatteri, det lå ved den brede betonvej de havde anlagt, denne betonvej går fra Nørholmsvej ned til fjorden, det er den der i dag bliver kaldt Tyskernes Vej.

En engelsk bombemaskine faldt ned tæt ved Kristian Rytters ejendom og dens last af bomber sprang med et forfærdeligt brag, eksplosionen var så voldsom, at taget på Kristian Rytters ejendom

løftede sig og var rystet fuldstændig løs, alle ejendommens ruder sprang, og familien K. Rytter var naturligvis dybt rystet. Anna og Kristian så en engelsk flyver dale ned med faldskærm, men han blev skudt inden han nåede jorden. Faldskærmen dalede nedtæt ved deres ejendom, og de var vidne til at tyske soldater undersøgte den døde englænder, de tømte hans lommer og fjernede hans armbåndsur. Flere af flyets besætning blev sprængt i stumper og stykker sammen med flyet. Tyskerne kom ind til K.Rytter og bad om nogle sække til at samle de engelske flyvere i, ialt fik de seks sække.

Et andet engelsk bombefly faldt ned på en eng, der tilhørte en mand fra Gl.Hasseris, ved bombesprængningen dræbtes seks kvier, et af besætningsmedlemmerne sprang ud med faldskærm, med vinden drev han over mod St.Restrup, han frigjorde sig for faldskærmen og løb ind og skjulte sig i St.Restrup skov. Det formodes at han reddede livet, for modstandsbevægelsen havde i sådanne tilfælde folk ude for at hjælpe hvor de kunne.

Kristian Rytter fortæller videre, at sprængstykkerne fra luftværnsbatterierne haglede ned på gårdens pandepladetag, så det var livsfarligt at være udenfor.

Da luftkampen var forbi, så Anna og Kristian Rytter, at der lå en faldskærm i deres indkøring til gårdspladsen, samtidig stormede tyske soldater med skudklare maskinpistoler ind i gården, idet de troede at englænderne havde skjult sig her. Med tysk grundighed blev alt på ejendommen undersøgt, de så i skuffer og skabe, under sengene, på loftet, i stalden og i låden, alt blev endevendt, men de fandt intet. Men familien Rytter var naturligvis chokeret og dybt rystet over at have oplevet krigen på nærmeste hold.

Sv. Stoffersen.

ÅRET SOM GIK.

Det har været et roligt år for foreningen, men bestyrelsen har haft travlt med at ordne og registrere arkivalierne, der stadig kommer frem. Især kræver vores efterhånden store billedmateriale megen tid, og vi regner med, ved hjælp af en ny systematik, at få det helt i orden i den kommende vinter.

Vore medlemmer var af Friskolen indbudt til en vellykket aften med fuldt hus, hvor fru Gunhild Sørensen viste film, som hendes far havde optaget da han som lærer og konsulent for Aalborg Amts Husmandsforeninger boede i St.Restrup. Hun kommenterede filmene

på en munter og humoristisk måde, så det blev en fornøjelig aften.

Studiegruppen der behandlede tørveproduktionen i Hornum Herred afsluttede sit arbejde. Det resulterede i en udstilling der har været vist i Ø.Hornum, Svenstrup og Nibe, ved børnedyrskuet i Nørholm hvorefter den har været fremvist i Nørholm Fattighus. I den skrivende stund er den opstillet i Sønderholm gl. skole.

Med BJERGPOSTEN følger et girokort, når man husker at betale det får man også bladet tilsendt næste år.

Og tak til alle dem der støtter os, og vi ønsker fortsat godt samarbejde.

Harald Bang Nielsen.

Her bag de to store vinduer i gavlen på "St.Restrup Friskole" finder man Lokalhistorisk Arkiv. Adresse: Restrup Kærvej 16, Store Restrup, 9240 Nibe.

ÅBNINGSTIDER: FØRSTE OG TREDIE ONSDAG I HVER MÅNED FRA KL. 19 - 21 OG ELLERS EFTER AFTALE.
ALLE - OGSÅ IKKE MEDLEMMER ER VELKOMNE.

Adresser:		Tlf:
Form. H. Bang Nielsen, Nørholm Villavej 9, 9240	Nibe.	08 341228
Kass. Sv.Stoffersen, Sønderbyv. 24, Restrup	"	" 341404
Arkivet Arne Fristrup, Nibevej 476,	"	" 341354

Generalforsamling afholdes Onsdag d. 9 Okt. kl. 19,30 i Store Restrup Friskole. Derefter vises gamle billeder ved Arne Fristrup. Kaffe medbringes.

Redigeret af Arne Fristrup. Trykt i offset hos Nibe Avis.

ISSN 0107-072X